

MAŁGORZATA ABASSY,
MODERNIZACJA W CIENIU ALLAHA. WSPÓŁCZESNY IRAN.
WYDAWNICTWO UNIWERSYTETU JAGIELLOŃSKIEGO,
KRAKÓW 2019, 142 STRONY

Niewielka, bo licząca raptem 141 stron monografia *Modernizacja w cieniu Allaha. Współczesny Iran* autorstwa Małgorzaty Abassy stanowi zwięzłe, aczkolwiek informatywne ujęcie jednego z istotniejszych zagadnień podejmowanych przez badaczy zajmujących się XX-wieczną historią Iranu, tj. nowoczesnością i jej miejscem w tamtejszej kulturze.

Monografia składa się z dziesięciu części: „Wprowadzenia” (s. 7–13), rozdziałów I do VI (15–126), „Zakończenia” (s. 127–131), „Bibliografii” (133–136) oraz „Indeksu nazwisk” (137–141).

Wprowadzenie stanowi nie tylko pobieżną rekapitulację zawartości poszczególnych rozdziałów, lecz także omówienie podstawowych definicji (m.in. pojęcia modernizacji), które pozwalają klarownie umieścić późniejsze rozważania autorki w ramach metodologii badań kulturowych. Autorka definiuje we „Wprowadzeniu” temat swojej monografii, poruszając kwestię relacji między modernizacją a islamem, który ujmuje jako filar konkretnych struktur – od kulturowych, przez polityczne po społeczne. Szczególną wagę przywiązuje zwłaszcza do tych pierwszych, słusznie zauważając, że w przeciwieństwie do zagadnień *stricte* politycznych nie doczekały się tak szerokich opracowań.

Rozdział I. „Teoria i metodologia badań” został poświęcony narzędziom analitycznym oraz aparatowi pojęciowemu, a także historii procesów modernizacyjnych w Iranie. W mojej ocenie jest to najciekawszy ze wszystkich rozdziałów. Za inspirujące należy bowiem uznać przeniesienie w ramy nauk humanistycznych rozwiązań wypracowanych w ramach cybernetyki przez Mariana Mazura (m.in. *Cybernetyczna teoria układów samodzielnych*, Wydawnictwo Naukowe, 1966, czy *Cybernetyka i charakter*, Państwowy Instytut Wydawniczy, 1976). Dobór narzędzi i aparatu pojęciowego stanowi kontynuację wcześniejszych zainteresowań metodologicznych autorki przedstawionych m.in. w artykule *Cybernetyczny model systemu autonomicznego w zastosowaniu do badań nad kulturą* („Roczniki Kulturoznawcze”, t. 6, nr 4, 2015). Jak autorka sama zauważa, za takim interdyscyplinarnym rozwiązaniem przemawia fakt, że dotychczas stosowane modele analityczne (zbyt teoretyczne lub zbyt szczegółowe) nie uwzględniają tego, jak funkcjonują poszczególne elementy składowe kultury. Na pierwszy rzut oka wprowadzenie takich pojęć jak np. akumulator (odpowiedzialny za gromadzenie energii), homeostat (odpowiedziany za sterowanie systemem) czy korelator (odpowiedzialny za gromadzenie informacji) jawi się w dyskusji nad kulturą jako zbędna egzotyzyacja języka, autorka prowadzi jednak narrację w taki sposób, że unika przeciążenia nazbyt hermetycznym językiem cybernetyki.

Zawarty w Rozdziale I kilkunastostronicowy opis procesów modernizacyjnych w Iranie od XIX po XXI w. nie wyczerpuje oczywiście samego tematu. Stanowi jednak bardzo poręczne wprowadzenie do pozostałych rozdziałów monografii i może być z powodzeniem wykorzystywany jako zwięzły przegląd dla tych wszystkich, którzy interesują się różnymi nurtami modernizacyjnymi w przed- i nowoczesnym Iranie. Szerzej zainteresowanych tym zagadnieniem należałoby jednak odesłać do dwóch innych monografii autorki – *Irańska inteligencja w XIX wieku i Rewolucja Konstytucyjna (1905–1911)* (Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2010) oraz *Kultura wobec postępu i modernizacji. Rosja i Iran w perspektywie porównawczej* (Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2013).

Rozdział II. „‘Cień Allaha’ i jego strażnicy: szybkie duchowieństwo” to szeroka charakterystyka duchowieństwa szybkiego, które przejęło w 1979 r. władzę w Iranie i rozpoczęło przebudowę zastanego systemu w ramach problematycznej koncepcji *welajat-e faqih* autorstwa ajatollaha Chomejniego. Autorka omawia w/w grupę społeczną w perspektywie dwóch okresów historycznych:

rewolucji konstytucyjnej (1906–1911) oraz rewolucji islamskiej (1978–1979), uzupełniając swój wykład o fenomen duchownego-intelektualisty, który, jak sama zauważa, nie poddaje się precyzyjnej daciej.

Rozdział III. „Symboliczna przestrzeń irańskiego narodu w świetle matrycy szyickiego islamu” to szczegółowa analiza symboli narodowych: godła, hymnu i flagi Islamskiej Republiki Iranu, połączona z prezentacją podstawowych świąt państwowych oraz rozważaniami na temat symbolu obowiązującego obecnie w Iranie systemu politycznego, tj. postaci najwyższego przywódcy (pers. *rahbar*). Całość uzupełniają rozważania na temat rdzenia nowoczesnej tożsamości irańskiej, tj. wydarzeń spod Karbali (680 r.), męczeńskiej śmierci Hosejny (al-Husajny) i związanych z nią procesów krystalizowania się samoświadomości szyickiej.

Rozdział IV. „Mechanizmy sterowania społeczeństwem: rządzący a rządzeni” poświęcono funkcjonowaniu instytucji państwowych. Autorka pisze zatem o postaci *rahbara*, poszerzając swój wykład o paradygmat *adalat–zolm*, w którym *adalat* oznacza ‘sprawiedliwość’, a *zolm* ‘tyranie’. Autorka nawiązuje do badań nad emocjami tłumu prowadzonymi przez Eliasa Canettiego, przenosząc je na grunt irański. Dowodzi, że w chwilach napięcia, takich jak np. podczas rewolucji islamskiej, duchowieństwo skutecznie kierowało emocjami mas, podsycając poczucie krzywdy określonych grup społecznych, które ulegały aktywizacji, kierując się pragnieniem odwrócenia dotychczasowych ról – chodzi oczywiście o formę rekompensaty za wcześniejsze szkody. To, co zasługuje na szczególne uznanie, to celne spostrzeżenie autorki, iż założenia paradygmatu *adalat–zolm* znajduje swoje odzwierciedlenie w sporze między wartościami określanymi jako muzułmańskie a wartościami klasyfikowanymi jako zachodnie.

Rozdział V. „Irańskie społeczeństwo zwierciadłem kondycji elity rządzącej” to analiza dwóch grup – sterującej (i wykorzystywanych przez nią narzędzi sterowania) oraz sterowanej. Autorka zwraca uwagę na znaczny odsetek młodych osób w społeczeństwie irańskim i negację przez nich dotychczasowych metod konstruowania irańskiej tożsamości. Jak zauważa, są to często ludzie poszukujący swej tożsamości na podstawie innych, nietradycyjnych elementów kultury irańskiej. Są to także osoby, których sposób poruszania się po świecie z wykorzystaniem zdobyczy cywilizacyjnych (Internet, e-mail itp.) zdecydowanie różni się od analogicznych poszukiwań pokolenia rodziców. W ujęciu autorki społeczeństwo irańskie jest silnie zhierarchizowane, oparte na mocnych podstawach kolektywności, niepewne co do własnej przyszłości. W jej ocenie ta część społeczeństwa, która jest (lub będzie) niezadowolona z aktualnej sytuacji ekonomicznej, politycznej czy społecznej, będzie zwracała swój wzrok ku środowiskom opozycyjnym: (i) świeckim liderom, (ii) liderom opozycyjnym w stosunku do *rahbara* oraz (iii) organizacjom militarnym. By lepiej zobrazować swoje rozważania, autorka omawia masowe protesty z 2009 r. czy zjawisko narastającej militarystyki kraju dokonujące się za sprawą Korpusu Strażników Rewolucji.

Rozdział VI. „Surowce energetyczne jako część strategii kulturowej” to próba opisu współczesnego Iranu w szerszej perspektywie międzynarodowej. Autorka omawia m.in. historyczne i współczesne sankcje gospodarcze nałożone na Iran, próby stabilizacji sytuacji wewnętrznej, objęcia roli regionalnego lidera, których efektem końcowym byłoby uczynienie z Iranu wyroczni w kwestiach dogmatycznych, zwłaszcza w ramach islamu (eksport rewolucji).

„Zakończenie” to autorska próba nakreślenia kilku scenariuszy przyszłych wydarzeń na podstawie zastosowanych narzędzi cybernetycznych. Pierwszy z proponowanych scenariuszy wiąże się z wykorzystaniem potencjału najmłodszej generacji społeczeństwa irańskiego i przejściem władzy przez nową i świecką elitę; drugi – z ustanowieniem przez obecne środowiska konserwatywne systemu wojskowego, zaś trzeci – zakłada aktywizację duchownych-intelektualistów, którzy byłiby skłonni do zdania szyickiego islamu z innymi elementami kultury irańskiej sprzed islamskiej rewolucji. Zdaniem autorki jest to jedyna możliwa droga na przyszłość.

„Bibliografia” obejmuje 91 pozycji i nie są to wszystkie źródła, na które powołuje się autorka. Nie wiadomo jednak, jaki zastosowała tu klucz doboru i które z pozycji pominęła. Na szczególną uwagę zwraca wykorzystanie publikacji rosyjskojęzycznych, które przelamują paradygmat myślenia zachodnioeuropejskiego i poszerzają intelektualną bazę analizy, wzbogacając ją o nowe, często niekonwencjonalne rozwiązania.

Indeks nazwisk obejmuje 236 osoby. Za słuszne należałoby uznać zamieszczenie również indeksu terminów.

Monografia Małgorzaty Abassy stanowi inspirujący głos w dyskusji nad współczesnym irańskim systemem politycznym, będącym swoistą mieszanką rozwiązań republikańskich i monarchistycznych uzupełnionych o elementy religijne. Jeśli czegoś jednak tu brak, to zdecydowanie komentarzy ukazujących specyfikę ustroju *welajat-e faqih* w kontekście szerszej krytyki systemu politycznego, np. innych rozwiązań wypracowanych przez islam szyicki jak np. idei *marż'a'-e taqlid*, tj. naśladownictwa wybranego przez siebie duchownego, który staje się indywidualnym przewodnikiem duchowym. Brak też odniesień do rozważań na temat ustroju autorstwa ważniejszych klasyków muzułmańskiej myśli politologicznej – Ibn Chalduna (XIV/XV w.), a zwłaszcza al-Farabiego (IX/X w.). Za mankament uznać należy także brak polemiki z artykułem Anny Krasnowolskiej *Szyickie państwo doskonałe* („Znak”, nr 309, 1980), które autorka pisała niemal na bieżąco, komentując gwałtowne wydarzenia 1978/1979 r. w szerokiej perspektywie kulturoznawczej, politologicznej i socjologicznej (tekst ukończono w marcu 1979 r., tj. w czasie ogólnokrajowego referendum, w wyniku którego zniesiono monarchię i proklamowano republikę). Odniesienie się do tego tekstu uznaję za warunek *sine qua non* snutych współcześnie rozważań na temat irańskiego systemu politycznego właśnie dlatego, że powstawał on jako komentarz do dynamicznie zmieniających się uwarunkowań. Przedstawione wówczas przez autorkę na dwudziestu stronach komentarze aż proszą się o aktualizację i ocenę, których dostarcza nam omawiana monografia *Modernizacja w cieniu Allaha. Współczesny Iran*.

Rekapitułując, praca Małgorzaty Abassy stanowi ciekawy głos w dyskusji nad współczesnym Iranem. Książka pod żadnym pozorem nie jest pisana hermetycznym językiem nauk cybernetycznych, choć autorka chętnie i umiejętnie sięga po wypracowane w ramach tych nauk pojęcia i terminy. Monografia nie jest także hermetyczna treściowo – choć poruszane są w niej zagadnienia wymagające szerszego ujęcia historycznego, politologicznego czy społecznego, może być z powodzeniem czytana także przez te osoby, których wiedza na temat Iranu pozostaje minimalna. Jest to zatem pozycja godna polecenia każdemu.